

Salvador Espriu

Visat núm. 12
(octubre 2011)

Aspectes, el primer recull de contes que va escriure Salvador Espriu, marca un canvi de ruta en la trajectòria narrativa d'un escriptor que, tot i tenir tan sols vint anys, ja havia emprès el camí de la novel·la amb *El doctor Rip* i *Laia*. Després d'*Aspectes*, però, ja no tornarà a escriure novel·les, sinó que anirà experimentant el gènere de la narració curta segons modalitats força variades que van des de les proses poètiques als contes grotescos o elegíacs o també a la novel·leta.

Aspectes, doncs, que du a més a més el subtítol *Narracions* gairebé com una remarca de la tria del gènere, ve a representar el trànsit des d'un projecte narratiu bastit prioritàriament a partir de les estratègies de la novel·la psicològica cap a una escriptura que, un cop descartada la possibilitat de confiar l'organicitat del discurs narratiu a la pressuposada unitat de l'experiència vital d'un o d'uns protagonistes, pretén posar en evidència el caràcter irreductiblement plural, fragmentari i laberíntic de la realitat humana i, alhora, desemmascarar la hipocresia i la immoralitat que descomponen la societat burgesa a despit de les seves pretesament civilitzades regles de comportament. Aquesta cosmovisió basada en l'acceptació de la multiplicitat i dispersió del real és representada en la breu prosa que fa de proemi al llibre mitjançant la metàfora d'una corba dibuixada en l'espai, la qual, sense tenir ni un origen ni un final cert, segueix un recorregut irregular marcat per fugaços esclats de llum, busca «en va unitat en el camí», i es perd «enmig d'un suggeriment d'aspectes». La dialèctica entre la diversitat dels elements i la recerca, tot i que no assolida, de la unitat admet també una interpretació platònica com a aspiració a una idea superior en contraposició a la transitorietat i parcialitat dels fenòmens sensibles.

Publicat per primera vegada el 1934 a la Llibreria Catalònia, *Aspectes* va tenir una segona edició el 1952 dins el volum *Anys d'aprenentatge*, que aplegava altres llibres de prosa dels anys trenta i que va ser reeditat al seu torn el 1972. Posteriorment, va tornar a sortir com a llibre independent el 1981 dins la col·lecció «El Balanci» d'Edicions 62, i finalment va aparèixer, ja pòstum el 1985, en els volums d'*Obres completes* d'Edicions 62 que Espriu havia anat preparant a partir dels anys seixanta. Totes aquestes edicions incorporen sempre un gruix consistent de variants textuais, les quals, sense alterar el conjunt d'unitats narratives, que resten les mateixes dotze de la primera edició, s'encarreguen, per una banda, de polir i afinar els aspectes lingüístics i estilístics, fins i tot modificant l'estructura interna d'algun conte, i per l'altra, d'establir un seguit de llaços amb els altres textos que l'autor anava escrivint o revisant, segons una dinàmica que va garantir també per a *Aspectes* l'adequació a les innovacions temàtiques i formals de tot el seu corpus literari. En aquest sentit, per bé que la fortuna editorial i crítica dels contes d'*Aspectes* ha tingut un abast menor en comparació amb la d'altres reculls de l'autor, Espriu sempre l'ha considerat com una peça completament integrada en el seu univers literari. A l'hora de prologar-ne una nova edició el 1980, no tan sols va considerar l'obra com un pont entre *Laia*, d'una banda, i *Ariadna al laberint grotesc*,

l'aplec de contes que el segueix, de l'altra, sinó que va relacionar-la de manera més ferma i directa amb un llibre de poesia tan central com *Les cançons d'Ariadna*, en tant que, segons ell, els contes d'*Aspectes* «les anuncien», o «potser en són un accés».

De fet, aquesta proximitat amb les obres al·ludides es revela immediatament al lector perquè totes comparteixen temes, escenaris, personatges, situacions o motius en un joc de repeses i encaixos que les revisions accentuen al llarg del temps. Ara bé, és precisament *Aspectes* el primer llibre en què Espriu es decanta per aplicar de manera inequívoca el mètode bàsic de construcció de la seva literatura: el d'establir una xarxa de vincles fàcilment detectables entre totes i cadascuna de les seves obres de manera que, al damunt i a desgrat de les barreres dels gèneres, s'imposin els principis temàtics i simbòlics que pretenen articular i substanciar un únic univers de ficció, el qual adquireix, amb més força a partir de *Primera història d'Esther*, tots els requisits d'un mite global. *Aspectes* en constitueix el primer pas perquè el conte que obre el llibre, «Auca tràgica i mort del Plem», i el conte «Paulina» fan reviure dos personatges de *Laila*, els dona una autonomia que els permet abandonar l'obra concreta i passejar-se en un espai superior. Cal remarcar que també hi apareixen personatges nous que tindran una presència destacada en el món de Sinera com la figura del cec explicant l'auca del Plem acompanyat de la mossa, posteriorment rebatejats com l'Altíssim i la Neua, i la Melera, la captaire que esdevindrà amiga de la Trinquis a *Ariadna al laberint grotesc*.

Una altra novetat metodològica que *Aspectes* introdueix afecta els paratextos. A més d'incorporar un escrit de ficció amb caràcter de proemi al qual confia claus de lectura de l'obra, com anirà fent habitualment en les obres posteriors, Espriu decideix encapçalar cada conte amb una citació literària amb l'objectiu de suggerir, en paral·lel a la intratextualitat ja al·ludida, una intertextualitat explícita amb la literatura de tots els temps. El que més crida l'atenció si s'arreglaren totes les dotze citacions és precisament l'amplitud històrica i geogràfica d'aquest cànon que inclou des d'autors de la tradició europea més recent (Huysmans, Unamuno, Maragall, Andréiev i Pirandello) fins a la Bíblia (Llibre de Judit), als clàssics grecollatins (Èsquil i Horaci) i orientals (el poeta persa Djelal-eddin Rumi), tot passant per referents barrocs (Quevedo) i romàntics (Goethe i Wordsworth). Aquestes referències de vegades serveixen per relacionar de manera més general el conte amb una idea, un principi ètic o una actitud literària, d'altres remetent a mites que el conte reelabora, com passa amb el personatge de Maria del Roser que accedeix als desitjos del Plem per poder matar-lo, tallant-li el cap tal com havia fet Judit amb Holofernes, o amb «Orestes» que reelabora la història del personatge de les *Coèfores* d'Èsquil. En tot cas, posen en evidència la dialèctica constant que Espriu estableix en tot el llibre entre la vida, la realitat social i els casos humans, per una banda, i la seva representació literària i mítica, per l'altra, en sintonia amb els corrents estètics dels anys trenta que posaven en discussió les creences del món burgès i criticaven els tòpics literaris i socials. En aquest sentit, Espriu hi aboca unes reflexions sobre els comportaments humans que basculen entre la força de les passions i dels instints més baixos, com ara l'odi, la venjança, el desig sexual o l'egoisme («Auca tràgica i mort del Plem», «La rierada», «Venda i passió de la Melera», «Paulina», «Orestes» o «Novembre, diada de difunts») i les edulcorades formes d'una civilització decadent («Cactus», «Santa Caritat i el senyor Perot Lolladre» o «Neguit»). D'aquesta manera, termes que poden aparèixer oposats com el de barbàrie i civilització acaben confluint en aspiracions i comportaments que per a Espriu formen part de la condició humana.

De fet, al costat dels mites al·ludits en els epígrafs, n'hi ha d'altres que actuen de manera oculta i que sovint s'entrellacen en un mateix conte per donar complexitat al material narratiu. Així, al conte del Plem amb la matèria bíblica s'hi empelta també el mite del conte Arnau, filtrat a través de Maragall, i el del bovarisme de la protagonista; a «Novembre, diada de difunts», Espriu fa servir lliurement el mite d'Hefest, el ferrer de l'Olimp traït per Afrodita; i, a «Neguit», s'evoca el mite de Nausica, també filtrat per l'obra de Maragall.

També des del punt de vista estructural i estilístic, *Aspectes* aporta algunes novetats perquè

comprèn un ventall relativament heterogeni de formes i registres narratius. Al costat de contes amb un plantejament formal més tradicional, que utilitzen els recursos de l'anàlisi psicològica i els models descriptius de la narrativa realista i simbolista («La rierada», «Paulina», «Tarda a muntanya», «Novembre, diada de difunts» i «Orestes») o fins i tot la forma de la faula («Neguit»), n'hi trobem altres que apunten cap a una reducció dels personatges a tipus o titelles, amb la paral·lela contaminació i rebaixament del caràcter èpic o tràgic de les situacions narrades, mitjançant tant ingredients irònics, satírics i grotescos, com la pluralitat de la veu narrativa. És en aquesta mena de narracions que trobem novetats importants que Espriu explotarà abundantment en les obres posteriors: «Venda i passió de la Melera» incorpora, en una forma dialògica molt propera a la representació teatral i farsesca, el món moralment degradat dels captaires que s'expressen en caló; al conte del Plem, l'atitellament es du a terme amb un procés de desmitificació a més nivells i amb el recurs de l'auca; als contes «La llàstima» i «Santa Caritat i el senyor Perot Lolladre», la reflexió al voltant de l'egoisme, la falsa consciència, la garreperia i la mesquinesa es desenvolupa a partir de situacions límit, amb protagonistes que duen noms prototípics (Joan Vulgar i Perot Lolladre) i amb una expansió del seu discurs argumentatiu o pseudofilosòfic en detriment de la progressió de la trama; als contes «Cactus» (on la protagonista Maria Isabel és un ninot esquemàtic més) i «El del llit número setanta-cinc» (on la despersonalització s'ateny amb el recurs de l'anonimat), la victòria dels tòpics, de les falses creences socials, de la tafaneria o de les modes del món modern pretesament civilitzat desactiven el pensament científic. Fet i fet, amb *Aspectes* Espriu aconsegueix plantejar el discurs sobre la pluralitat i la fragmentació de la realitat no tan sols com un eix temàtic vertebrador del llibre, sinó també com un procediment de construcció del discurs, diferenciat deliberadament en una varietat d'estils i registres.